

NMB's image-building in de Bijlmer

Culturele daad èn functioneel kantoor

„Een zandkasteel in de sfeer van Bommelstein“. Een bank slingert zich door de Bijlmer. Een gebouw met schuine, gebroken gevels dat zich naar de aarde toe verbreedt. Een kritische beschrijving van het nieuwe NMB-hoofdkantoor met de nadruk op het werken in dit voorbeeld van organische architectuur.

□ „Het begon als een bouwproject en het werd een culturele daad.“ Aldus J. J. van Rijs in *Vara's Achter het Nieuws* van 6 juli over het nieuwe hoofdkantoor van de NMB. Van Rijs is voor NMB-dochter MBO de projectleider voor deze nieuwbouw.

De volksmond spreekt over een „zandkas-

teel“, „Bommelstein“ en ziet er „koeiekoppen“ in. De *Vara* was bepaald niet de enige die aandacht aan de NMB besteedde.

In de omgeving van de Bijlmermeer is het gebouw een verademing. In de eindeloze saaiheid van de architectuur en stedenbouw in dit stadsdeel heeft het NMB-gebouw een geweldige

uitstraling. Het contrast alleen al maakt de publicitaire aandacht begrijpelijk. Toch gaat het bij de NMB in wezen om een gewoon, intelligent opgezet kantoorgebouw.

De stichtingskosten bedragen rond 250 miljoen. Behalve 28.000 vierkante meter parkeergarage en zo'n 16.000 vierkante meter voor

FOTO'S: JAN DERWIG

Een verademing in de Bijlmermeer

bijzondere ruimten (restaurants, kluizen) zijn er 34.000 vierkante meter gereserveerd voor kantoorwerk. Het gebouw ging 11 september officieel open.

Werkeenheden

De ruim 2500 personeelsleden zijn in functioneel bepaalde werkeenheden van veertig werknemers over de etages verdeeld. Een werkeenheden bestaat uit vijf werkgroepen en beslaat steeds een etage. Elke etage is opgezet rond twee schachten: één voor installaties en één voor daglicht. Elke schacht is uitgevoerd als een vide van hoofdverdieping tot daklicht.

Tussen de zeven en tien etages zijn gestapeld in torens die, met enkele lagen voor parkeren en bijzondere functies, vier tot zes werkeenheden herbergen. Er staan tien van die torens. De verbindingen kronkelen zich in een S-bocht over het beschikbare bouwterrein, met een overbouw over een stedelijke fietsroute en met verschillende ingangen voor auto's, voetgangers en raad van bestuur.

De interne verbindingen lopen via trappehuizen in de vides, terwijl ook trappen, liften en gangen zijn te vinden in de verbindingsleden tussen de torens. De tien torens zijn op de hoofdverdieping (de laag die aansluit op de verhoogde wegen in de Bijlmermeer) verbonden door een binnenstraat, die zich van vide naar vide slingert.

De indeling is logisch en volgens standardeisen die heden ten dage aan een kantoor worden gesteld. Ook de technische voorzieningen ontlopen niet die van andere grote kantoren. Daarin verschilt het NMB-hoofdkantoor niet van andere recente grote kantoorgebouwen zoals bijvoorbeeld dat van de Amro-bank, juist aan de overzijde van de straat. De ervaring in het huisvesten van kantoorwerk is in een paar eeuwen meegegroeid met de veranderingen in de aard van dat werk.

In de evolutie van het kantoorgebouw zijn een paar tendensen aan te geven, die nog steeds herkenbaar zijn. Het NMB-kantoor toont soms nieuwe oplossingen.

Flexibel indeelbaar

Toenemende arbeidsdeling en specialisatie leiden tot de eis van flexibele indeelbaarheid van personeel en werkruimten. Het optimum lijkt een bestaan te zijn als nomade: elke werknemer kan met alles wat hij nodig heeft op elke plaats worden ingezet, elke afdeling kan zonder moeite door het hele gebouw verhuizen en, ten slotte, de hele onderneming kan worden ingewisseld voor een andere zonder wezenlijke veranderingen in het gebouw. Om dat te bereiken moeten de benodigde technische systemen op elke plaats beschikbaar zijn. Met het installatiesysteem dat adviseur Tref-

fers ontwikkelde en dat gebaseerd is op toevoer van alle techniek via een vernuftig plafond, is de flexibiliteit maximaal.

Een andere constante in de geschiedenis is de voortdurend ambivalente relatie van de werknemer met omgevingsfactoren zoals licht, lucht en geluid. De beschikking over de huistechniek is in het NMB-gebouw gedecentraliseerd. Werknemers reageren nu eenmaal verschillend op warmte en kou, licht en donker, fris en bedompt, uitzicht of geen uitzicht. Volgens huidige inzichten moet een werknemer invloed kunnen hebben op zijn omgeving.

Dieptepunten in de geschiedenis van het kantoorwerk waren wat dit betreft de eerste massale kantoren met airconditioning in de jaren vijftig en zestig. Een gevoel van beklemmende isolering maakte zich van veel werknemers meester in de kamertjeskantoren-met-middengang met hun gesloten gevels. De ontwikkeling van de „kantoorruimte” en het „kantoorlandschap” moest het werken in zo'n ge-

**Werknemers
reageren nu eenmaal
verschillend
op warmte en kou,
licht en donker,
uitzicht
of geen uitzicht.**

bouw weer wat aantrekkelijker maken. De isolering van werknemers werd opgeheven door ze in één grote ruimte te zetten met halfhoge scheidingswandjes, beschaafd vormgegeven inrichting en veel groen, dat als synoniem werd beschouwd met ontspanning. De overmaat aan storende omgevingsfactoren leidde echter tot veel kritiek.

In de loop van de jaren zeventig werd naar alternatieven gezocht. De directie van Centraal Beheer slaagde er met architect Herman Hertzberger in een tussenweg te vinden in het hoofdkantoor voor deze verzekeringsmaatschappij in Apeldoorn. Hier werd, in het jargon van de kantorenbouwers „optimale individualisering van de werkplek” nagestreefd en bereikt.

De discussies rond zulke voorbeelden hebben velen bewust gemaakt van de eisen die aan het moderne kantoorgebouw gesteld moeten worden. Bij het NMB-kantoor zijn de lessen uit dit verleden ter harte genomen. Het principe van de kantoorruimte is in zekere mate aanwezig in de opzet van de meeste werkeenheden,

maar hun omvang is veel beperkter. De subtiele schakelingsmogelijkheden per etage of per toren, die de opzet van het gebouw biedt, maken efficiënte combinaties van die kleinere eenheden mogelijk. Niemand zit in een te grote groep en alle bureaus staan minder dan zes meter van een venster met daglicht.

Toch blijkt in de praktijk de behoefte aan privacy groter dan het bouwteam voorzag. Dat blijkt uit de groeiende vraag naar halfhoge scheidingswandjes, die licht en uitzicht weer beperken.

Aparte ingang voor directie

Bij de NMB is veel aandacht besteed aan de huisvesting van de top van de bank. Aanvankelijk was zijn verhuizing naar de Bijlmer niet voorzien, zodat wijzigingen in het bouwplan noodzakelijk waren. Een aparte ingang en een markant trappenhuis in de vide van één van de torens zijn de meest in het oog springende afwijkingen van de basisopzet. De ruimere kamers en de gewenste voorzieningen voor vergaderen en representatieve horeca beslaan één etage in drie torens, het equivalent van de ruimte voor 120 werknemers.

De representatieve luxe in de inrichting is vooral te vinden in timmerwerk voor kasten en kastjes, wanden en plafonds, onderdelen met een hoog percentage arbeidskosten. Elk van de werkkamers bevat een ingebouwde buffetkast met daarboven een kunstwerk, op de wijze waarop in klassieke kamers een schoorsteenstuk te vinden is als brandpunt van het vertrek. Subtiel detail is ook het aanbrengen van extra vensters in dit deel van het gebouw. Zo is nu aan de ramen op de hoeken van de zuidwestelijke torens te zien op welke etages de raad van bestuur huist.

Gedurfde vormgeving

Het meest saillante aspect waarin de NMB met haar hoofdkantoor afwijkt van andere is de vormgeving. De meeste voorzieningen, technische en organisatorische oplossingen, zijn niet veel meer dan variaties op wat elders ook gerealiseerd wordt. Maar in de vormgeving van al deze aspecten heeft de NMB een stap gezet die andere opdrachtgevers maar zelden durven nemen.

De belangrijkste factoren die tot de afwijkende architectuur hebben geleid zijn de architectenkeuze en de samenstelling en werkwijze van het bouwteam. MBO selecteerde samen met de NMB een architectenbureau dat wel zeer uitgesproken opvattingen heeft over de samenleving, over leefmilieu en grondstofgebruik en over een architectuur voor deze wereld. Dat bureau had echter geen ervaring met het ontwerpen van zo'n groot en complex project als dit kantoor.

MBO zette daarom naast de architecten een aantal adviseurs in, onder andere voor de installaties, de constructies en de akoestiek. Gezamenlijk hadden zij in een team, onder supervisie van MBO's Van Rijs, op voet van gelijkwaardigheid hun inbreng in het tot stand komen van het ontwerp. Hier is dus niet gekozen voor de traditionele gang van zaken waarin de adviseurs pas op basis van een voorlopig ontwerp proberen hun know-how kwijt te raken in een architectonisch concept waarmee zij misschien weinig affiniteit hebben.

Wonderlijke dialoog

Het moet een wonderlijke dialoog geweest zijn tussen de architecten en adviseurs als Peutz en Treffers. De architecten Alberts en Van Huut willen, met een voorkeur voor organische vormen, hun gebouwen het liefst visueel stevig aan de aarde verbinden en ze bovendien wat verwijden om het licht te vangen. Wanden moeten liefst niet haaks op elkaar staan, vertrekken niet rechthoekig zijn, omdat het rationele dat zulke vormen uitdrukken, niet des mensen zou zijn. Peutz zou het liefst de gevels schuin zetten en ze fragmenteren om het verkeerslawaaï zoveel mogelijk te reflecteren in richtingen waar het geen kwaad kan. Adviseur Treffers ziet ook het liefst geen gladde lange gevels, opdat de wind gebroken wordt en geen al te grote drukverschillen door cumulerende winddrukken kunnen optreden. Schuin gestelde gevels zouden bovendien gunstiger zijn voor het opvangen van zonlicht en zonnewarmte.

Met dergelijke argumenten kwam in samenspraak een gebouw tot stand met schuine, ge-

Organisch bouwen volgens de ideeën van de architecten Alberts en Van Huut.

broken gevels, dat zich naar de aarde toe verbreedt en zich hemelwaarts verwijdt met glaskappen en zonnecollectoren. De gril van een organisch architect? Een rationeel exterieur? Het is een wonderlijke mengeling van beide, wellicht alleen mogelijk geworden door de wat onorthodoxe manier van samenwerken in het bouwteam dat het ontwerp de wereld in hielp.

Veel herhaling

De grilligheid is deels ook maar schijn: het repetitie-element in de tien torens is nogal groot. De repeterende eenheden worden geteld van boven naar beneden, zodat bijvoorbeeld een toren van zeven lagen alleen in de

onderste laag verschilt van een van zes lagen.

Het duidelijkst komen de opvattingen van de architecten naar voren in de meest publieke gedeelten van het gebouw: de buitenkant en de binnenstraat op de hoofdverdieping. De vormen van de buitenkant zijn rationeel verklaarbaar; voor de meesten ondanks, volgens de architecten dankzij het organische ervan. Onderdelen als de vensteromlijstingen moeten in laatste instantie als vormwil worden aangemerkt omdat hier niet méér aan te zien is dan een afkeer van rechte hoeken.

De vijfhoekige vorm van de zonnecollectoren zou kunnen worden gezien als een embleem voor de vijf werkgroepen die op elke etage een werkeenheden vormen. Veel meer echter is hij symbool voor de gedachtenwereld van de antroposofie, waarmee de ideeën van Alberts en Van Huut over organisch bouwen veel verwantschap hebben.

Spectaculair

In de binnenstraat, de meest representatieve publieke ruimte, komt nog wat meer naar voren van de organische ideologie die de architecten vertegenwoordigen en die de bankdirectie kennelijk niet onwelgevallig is. Op veel plaatsen zijn hier bijzondere dingen te zien, die het totaal spectaculair maken.

Ruimtelijk is de straat vaak sensationeel, met prachtige doorkijkjes, mooie materialen en rijke details. Erlangs liggen allerlei bijzondere functies in telkens weer fraai ingerichte ruimten. Hier vinden we de restaurants, de entreehallen met trappartijen, het conferentiecentrum met een eigen foyer en de toegangen tot elk van de torens.

De keuze van uitvoerende kunstenaars en van de thematiek van hun werk is geheel bepaald door de tegen de antroposofie leunende opvattingen over organische architectuur en beeldende kunst. Soms is dat wat geforceerd, zoals in de omlijsting van de liftdeuren, waar van de onderste naar de bovenste etage de groeicyclus van planten is verbeeld van kiem via bloem naar verwelking.

Vaak zijn er prachtige dingen te zien, zoals de lichtobjecten die Joost van Santen en Judith Gor in de vides maakten of de plafonds naar ontwerp van een Engels bureau met de omineuze naam Pentagram Design.

Decoratie in de beste tradities

Het geheel van de beeldende-kunst-toepassingen en een deel van de beplanting vormt samen een decoratieprogramma in de beste tradities van grote gebouwen voor ambitieuze opdrachtgevers. In Nederland beperkt zich die traditie een beetje tot de stadhuizen (met Amsterdams Dam-stadhuis als belangrijkste voorbeeld). Daar zijn meestal de decoraties

De binnenstraat: ruimtelijk vaak sensationeel

Een kantooretage. De behoefte aan privacy blijkt uit de halfhoge scheidingswandjes.

thematisch verbonden aan de taken en de (gewenste of vermeende) kwaliteiten van de er zetelende bestuurders.

Bij de NMB is het decoratieprogramma beperkt tot een veelheid van verwijzingen naar een bepaalde levensopvatting, van antroposofische signatuur. Door die veelheid ontstaat af en toe de indruk dat hier zendelingenwerk verricht wordt. Maar zo is wel een uniek geheel tot stand gekomen waarin alle details op elkaar betrekking hebben.

Neutraler sfeer

Hoe verder je het gebouw binnendringt, hoe neutraler de sfeer wordt, zodat je niet op een kantooretage de hele dag met al te sprekende uitingen van een levensopvatting wordt geconfronteerd. Ook het kleurgebruik is daar heel terughoudend. Het niet vóórkomen van enige rechte hoek is op een etage wel aange-naam en door de maat van de ruimten nergens problematisch. Dat wordt het pas als standaard verplaatsbare scheidingswanden worden aangebracht, en dat is bij de ingebruikname door de NMB vaker het geval dan de architect lief zal zijn. Het contrast tussen de grove detaillering en simpele rigiditeit van het wand-systeem met de doordachte subtiliteit van de

ruimten van Alberts en Van Huut valt dan pijnlijk op.

De bankdirectie kan niet onverschillig gestaan hebben tegenover de uitgesproken opvattingen van de architecten en de manier waarop die in het gebouw gestalte hebben gekregen. Er moet sprake zijn van een zekere ideologische overeenstemming tussen die twee partijen. Weliswaar worden de meeste vormen rationeel verklaard, maar in hoeverre dat ondanks of juist dankzij die opvattingen mogelijk is, is niet steeds te beoordelen. Zeker is wel dat het gebouw de orthodoxe functionarissen in de architectuur met lege handen achterlaat. Ook een gebouw met veel vorm kan, zo blijkt hier, heel functioneel zijn, al leidden allerlei uitvoeringsproblemen intussen wel tot ruim een jaar vertraging in de bouw.

De NMB kan geprezen worden om de durf met zo'n gebouw naar buiten te treden. In de ontwerpfase is er moed voor nodig geweest om met de fantasieën van Alberts en Van Huut, weliswaar gesecondeerd in een sterk bouwteam, in zee te gaan. Van Rijs van MBO moet van het begin af aan gezien hebben wat een gebouw als dit voor het imago van de bank kan betekenen. Zijn visie heeft het hele ontwerp- en bouwproces gestuurd.

De NMB heeft in de bevordering van de bouwkunst een aardige bijdrage geleverd, alleen al door andere opdrachtgevers te laten zien dat het realiseren van een nieuw gebouw geen kwestie hoeft te zijn van het produceren van simpele onbeduidende vierkante meters. In die zin is hier zeker sprake van een culturele daad.

Ongedaan gemaakt

Helaas lijkt het wat de NMB betreft bij deze keer te blijven, als we tenminste zien hoe het beeld dat de bank met het hoofdkwartier heeft willen vestigen weer ongedaan wordt gemaakt met het gebouw voor zijn facilitair bedrijf op een steenworp afstand. Deze doos van dertien in het dozijn naar ontwerp van architectenbureau ZZOP dreigt minstens zozeer beeldbepalend te worden voor de bank vanwege de ligging in de oksel van de autowegen A2 en A9. De fel overstralende lichtreclame „NMB Bank” vestigt er de aandacht op dat het organisch gezicht maar een keuze is, vooralsnog alleen geldig voor de meer representatieve hoofdzetel.

D. BAALMAN

Docent bouwkunst aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.